

Neatkarīgā Rīta Avīze: ST priekšsēdētāja: būtu traģiski, ja ST nebūtu

Cīņā par Satversmes tiesas (ST) priekšsēdētāja amatu apmēram divus gadus ST tiesneses amatā esošā Rīgas Juridiskās augstskolas profesore, bijusī Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) tiesnese Ineta Ziemele izkonkurējusi līdzšinējo tiesas priekšsēdētāju Aldi Lāviņu. Kas mainīsies tiesā līdz ar vadības maiņu, kā uzlabot tiesas pieejamību, varas respektu pret konstitucionālajām tiesībām un sabiedrības lielāku izpratni, Neatkarīgās intervija ar I. Ziemeli.

Neatkarīgā: - Līdzšinējais ST priekšsēdētājs Aldis Laviņš amatā nostrādāja trīs gadus, savukārt Aivars Endziņš un Gunārs Kūtris - trīs termiņus. Kāpēc, jūsuprāt, šīs tradīcija netika turpināta? Kas ietekmēja šo mainību?

Ineta Ziemele: - Grūti būtu to saukt par tradīciju. Katrā tiesas sastāvā ir cits tiesnešu sastāvs, cita situācija. Mana pieredze Eiropas Cilvēktiesību tiesā (ECT) liecina - ja uz vadošajiem amatiem ir vairāki kandidāti, proti, uz ST priekšsēdētāja amatu tie bija trīs kandidāti, tas parāda, cik spēcīgs ir attiecīgais tiesas sastāvs.

- Tas ir tikai kvalitātes, nevis kādu nesaskaņu rādītājs? Jūs ievēlēja ar minimālo balsu pārsvaru, uzreiz nevarēja arī vienoties par priekšsēdētāja vietnieku.

- Nē! ECT arī bija tā, ka sākotnēji varbūt bija viena acīmredzama autoritāte un pārējie bija apmierināti, bet tad mainās tiesas sastāvs un vairāki gatavi uzņemties lielāku administratīvā darba slodzi. Tā arī ST. Te nevajadzētu meklēt kādas konspirācijas teorijas. Tas, ka bija trīs kandidāti un vismaz divi uz vietnieka amatu, nozīmē, ka ir vairāki tiesneši, kuriem ir iepriekšējā pieredze administratīvajos darbos un viņi ir gatavi uzņemties šo iniciatīvu, papildu slodzi. Tas ir ļoti pozitīvs rādītājs, īpaši Latvijas kontekstā.

- Pēc ievēlēšanas kā vienu no prioritātēm minējāt ST pieejamības palielināšanu un rosinājāt nodrošināt valsts finansētu juridisko palīdzību. Kāda, jūsuprāt, varētu būt likumdevēju atsaucība, ņemot vērā, ka bieži tiek apstrīdēti tieši likumdevēja lēmumi?

- Kāds būs Tieslietu ministrijas (TM) un likumdevēja skatījums, nevaru prognozēt. Bet arī ECT ir atzinusi, ja Latvijā likuma norma aizskar personas pamattiesības, tad šīs personas pamattiesības ir nepieciešams aizsargāt ST procesā. Tādējādi, pirms vērsties ECT, iedzīvotājam vispirms jāvēršas ST. Ja reiz Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums noteiktos gadījumos nodrošina valsts apmaksātu juridisko palīdzību vispārējās jurisdikcijas tiesās, tad ir grūti saprast, kāpēc šāda iespēja nav nodrošināta, vērsties ST.

- Kam, jūsuprāt, pienāktos valsts nodrošināta palīdzība? Visiem vai noteiktām kategorijām, vai skatot noteiktus aizskārumus?

- Tiem pašiem subjektiem, kam likums paredz palīdzību vispārējās jurisdikcijas tiesās - šīs kategorijas jau Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā ir identificētas, vienkārši jāiekļauj šajā sarakstā arī ST.

- Kas, jūsuprāt, ir lielākie tiesas šķēršļi ērtai pieejamībai - finanšu trūkums, lai nolīgtu juristu un sagatavotu kvalitatīvu pieteikumu, sabiedrības izpratnes trūkums vai vēlme cīnīties par savām tiesībām, neticība tiesu sistēmai, varai?

- Vēlme ir ļoti liela. Latvijas iedzīvotāji ir sapratuši, ka savas tiesības viņi var aizsargāt tiesās, un viņi arī to dara - ne velti mums ir liels sūdzību skaits gan administratīvajās tiesās, gan citās tiesās. Aizķeršanos varētu radīt tas, ka vērsšanās ST ir specifiska, Satversmes tiesas likumā ir ļoti precīzi definēts, kādai ir jābūt konstitucionālai sūdzībai. Acīmredzot sabiedrības izglītošanas process nav bijis nedz sistemātisks, nedz visaptverošs. Arī jūs neesat daudz stāstījuši par to, kā vispār var vērsties ST!

- Ir ik pa laikam publikācijas, varbūt vairāk par plašāku sabiedrību interesējošiem spriedumiem, vēl aprīlī intervēju vienu no ilggadējiem ST tiesnešiem Uldi Ķini.

- Jā, tā bija ļoti laba intervija. Bet domāju vairāk par praktiskām lietām, kā vispār var vērsties ST un kāpēc.

- Jūsuprāt, kaut kas jāmaina pašā konstitucionālās sūdzību iesniegšanas procesā?

- Nē, tur viss ir pārdomāts un daudz neatšķiras no daudzām citām konstitucionālajām tiesām citās valstīs.

- Minējāt, ka jāmaina publiskā komunikācija. Varat konkretizēt, kas tieši?

- Jā. Būtu labāk, ja mēs, trešā un ceturtnā vara, vairāk runātu. Mēs ļoti maz komunicējam. Mēs ļoti labprāt pastāstītu, kā jāgatavo konstitucionālā sūdzība, pastāstītu par reālām, vajadzīgām lietām, par spriedumiem - ne tikai pāris skaļākajiem. Mēs labprāt pastāstītu, kā ST kopumā ir stiprinājusi tiesiskumu 20 gadu garumā. Diemžēl šādai informācijai ir ļoti grūti atrast platformu.

- Varbūt jādomā vairāk par komunikācijas formu, tostarp valodu - gari, juridiski teksti lasītājus neuzrunā.

- Taisnība! Pieņemu šo kritiku, arī juristiem jāmainās komunicēt.

- Varbūt primāri jāuzrunā tie subjekti, kas rada šīs tiesību normas, lai tik daudz konstitucionālo sūdzību nemaz līdz ST nenonāktu?

- ST var skatīt lietas tikai tad, kad norma jau ir pieņemta un stājusies spēkā. Mēs nevaram likumdošanas procesa dot kādus padomus. Tā nav ST kompetence.

- Valdībā, pieņemot budžetu vai citus normatīvos aktus, notiek konsultācijas ar sadarbības partneriem vai subjektiem, kurus šīs normas ietekmēs. Kāpēc arī, piemēram, ST, vienalga kādā statusā, nevarētu iepriekš brīdināt, ka norma būs pretiesiska?

- Nevaram, jo tad mēs nonāktu interešu konfliktā. Ja lieta nonāktu pie mums - kādā sastāvā mēs to izskatītu?

- Tas varbūt aiztaupītu daudzu cilvēku ciešanas, kuru tiesības aizskārusi pretiesiskā norma?

- Precīzi! Latvijas konstitucionālajā iekārtā ir viens robs, par kuru jūs runājat - trūkst neatkarīga konstitucionāla orgāna, kas caurskatītu visas likumdošanas iniciatīvas. Šajā orgānā būtu jābūt atzītām un autoritatīvām personām, kuras atbalstītu dažādu nozaru personāls. Tas būtu padomdevējs likuma iniciatīvām, vai tās nāktu no valdības, parlamenta, prezidenta vai no tautas. Šāda konstitucionālā orgāna mums nav, un tas nebūtu jaučams ar Saeimas Analītisko dienestu. Kā jūs precīzi teicāt - tas aiztaupītu daudz ciešanas, un tur noteikti ir jāatrod risinājums. ST to darīt nevar!

- *Kā ST priekšsēdētāja darbosieties Tieslietu padomē - varat rosināt šo jautājumu!*

- Nezinu, vai Tieslietu padomē to virzīt, bet noteikti par šo tēmu būtu vērts aprunāties. Tieslietu padome primāri risina ar tiesu sistēmu saistītos jautājumus, bet minētā, teiksim, Valsts padome nebūtu tiesu varas institūcija, bet būtu likumdošanas procesā iesaistīts neatkarīgs orgāns. Likumdošanas process pašreiz Latvijā ir izteikti politisks, un šāds konstitucionāls orgāns dotu neatkarīgu ekspertīzi.

- *Ko jūs domājat ar izteikti politisku likumdošanas procesu? Pietrūkst neatkarīgas ekspertīzes?*

- Jūs minējāt, ka ST varētu aiztaupīt daudz sāpes. Es saku, ka ST to nevar izdarīt, jo esam procesa galā un nevaram nonākt ar sevi konfliktā, iepriekš izsakot savu viedokli. Tas, ko redzam, ir, ka Latvijā likumprojektu tapšanā dominē politiskais kompromiss.

- *Bet tas jau ir loģiski parlamentārā valsts iekārtā.*

- Noteikti, bet, ja sakāt, ka tā rezultātā ir daudz sāpju, tad būtu nepieciešams arī politikajā procesā ienest objektīvu vērtējumu par topošajiem lēmumiem pēc būtības.

- *Varat minēt, kādas no ST vai tieši jūsu skatītajām lietām uzskatāt par būtiski svarīgām ilgtermiņā demokrātijā, tiesiskumā?*

- Viena no ne tik senām lietām ir par valsts karoga novietošanas pienākumu svinamajās un piemiņas dienās. ST pasludināja par neatbilstošu Satversmei Administratīvo pārkāpumu kodeksa normu, ar kuru cilvēkiem, kuri nenovietoja karogu pie mājas, draudēja administratīvā atbildība. Savukārt Latvijas valsts karoga likuma normu, ar kuru šajās dienās pagēr karoga izkāršanu, atzina par atbilstošu Satversmei. Tātad - pienākums novietot karogu saglabājas, bet par to nav sods. Tiesa uzskatīja, ka tas ir pilsoniskās apziņas jautājums, pilsoniskais pienākums, kuru 27 gadus pēc neatkarības atgūšanas nevajadzētu turpināt veidot ar sodiem. Demokrātijai un pilsoniskajai apziņai jāveidojas citu procesu rezultātā, nevis caur sodiem. No šāda viedokļa šis ir viens no spilgtākajiem demokrātiskajiem spriedumiem.

- *Esat strādājusi arī ECT. Varat salīdzināt Latvijas standartus cilvēktiesību jomā un to atspoguļojumu likumos un tiesu praksē ar Eiropu? Vai nav tā, kā dzirdēts, ka mums ir labas likuma normas, bet ar realizāciju praksē tik labi neveicas?*

- Visus 20 ST pastāvēšanas gadus Latvijas konstitucionālo orgānu sistēmā ST ir bijusi priekšgala gan Eiropas Cilvēktiesību konvencijas piemērošanā savos spriedumos, gan arī ECT prakses

ievērošanā un piemērošanā spriedumos. Arī pēc neatkarības atgūšanas, izstrādājot Satversmes 8. nodaļu Cilvēka pamattiesības, vadījās pēc Eiropas Cilvēktiesību konvencijas. ST ir ļoti izteikti raudzījušies, kāds ir Eiropas standarts, un spriedumos redzams, ka mēs nekad neatkāpsimies no Eiropas minimālā cilvēktiesību standarta, kā arī principa sargāt mūsu pamattiesību garantijas, kad tās Latvijā ir augstākas nekā Eiropas Cilvēktiesību konvencijā.

- *Varat minēt piemērus, kur mūsu cilvēktiesību standarts ir augstāks?*

- Es kā piemēru varētu minēt ST lietu, kas bija tieši saistīta ar Latvijas Sodū izpildes kodeksu un cietumsoda izciešanu. Ir valstis, kurās skatās, vai cilvēks uzvedību uzlabo, un to novērtē, piemēram, tiesnesis, citviet tas paliek cietumu administrācijas ziņā. Latvijā šajā jomā likumdošana bijusi mainīga, vienubrīd jautājumu par režīma maiņu skatīja tiesā, bet tad šo normu grozīja. Šajā lietā ST pieņēma spriedumu, kurā ST nolēma, ka norma, kas noteic Ieslodzījuma vietu pārvaldes lēmuma nepārsūdzamību, attiecībā uz lēmumu par soda izciešanas režīma pastiprināšanu notiesātajam neatbilst Satversmei. Proti, šāds lēmums, kas ierobežo pamattiesības, ir jāskata vismaz vienā tiesas instancē.

- *Mēs īpaši rūpējamies par ieslodzīto tiesībām?*

- Nedomāju, bet, kad tiesā ir šāda lieta, skatīsimies, lai tiesības uz taisnīgu tiesu tiktu ievērotas, vienalga, vai cilvēks ir nebrīvē vai ne. Nevar būt tā, ka izpildvara lemj ierobežot tiesības un nav neatkarīga arbitra, kaut vai vienā instancē. Līdzīgi arī gadījumā ar medijos plašāk iztirzāto tēmu par speciālās atļaujas pieeju valsts noslēpumam anulēšanas kārtību, kur arī ST nosprieda, ka personai tiek liegta pieeja tiesai šā vārda institucionālajā nozīmē un netiek nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu. Lai šīs tiesības nodrošinātu un novērstu šaubas par to, vai lēmumi par speciālo atļauju anulēšanu ir pamatoti, to kontrole būtu jānodod atbilstoši leģitimētai neatkarīgai institūcijai.

- *Tiesībsargs iesniedzis lietu par mediķu normālo pagarināto darba laiku, par ko mediķi uzsākuši protestus.*

- Mums bija divi pieteikumi - no tiesībsarga un konstitucionālā sūdzība no ārstniecības personāla un dažām arodbiedrībām. Tiesībsarga pieteikums ir pieņemts izskatīšanai, bet konstitucionālā sūdzība ne, jo diemžēl konstitucionālās sūdzības iesniegšanai Satversmes tiesas likumā noteiktie kritēriji netika izpildīti.

- *Bija juridiski nepietiekami kvalitatīva konstitucionālā sūdzība?*

-Tieši tā.

- Ja šo jautājumu valdība un likumdevējs atrisina, pirms ST to sāk skatīt, tad lietu neskatīs?

- Tā tas var būt. Pēdējo divu gadu laikā ir bijušas vairākas lietas, kuru sagatavošanas laikā Saeima paspēj normu grozīt. Bet mums tomēr jāpārlicinās, vai apstrīdētās normas grozījumi tiešām novērš iespējamo pamattiesību pārkāpumu. Tad visi septiņi tiesneši izvērtē, vai no iepriekšēja regulējuma

Saeima ir pilnībā atteikusies un jaunais regulējums ir pilnīgi mainīts - tad tiek pieņemts lēmums par tiesvedības izbeigšanu.

- *Mediķi pagarinātajam normālajam darba laikam piekrita kā krīzes risinājumam. Raugoties uz šo un citām lietām, arī solidaritātes nodokļa lietu, jums ir sajūta, ka krīze ir pāri?*

- Es krīzes laikā biju ārpus Latvijas, strādājot ECT, un man būtu grūti atbildēt uz tik plašu jautājumu. Pieņemu, ka sekas vēl ir jūtamas. Tomēr, kad skatīsim lietu, tad redzēsim.

- *Jūsaprāt, ST ir autoritāte, jo tās spriedumi tiek pildīti. Vai ar to pietiek? Vai par autoritāti vairāk neliecina tas, ja, piemēram, pieņemot kādu lēmumu, vara uzreiz domātu, ko par to teiks ST, un pieteikumi līdz tai nonāktu arvien mazāk?*

- Bet tā jau arī ir. Nereti likumprojektu anotācijās redzam TM norādes, ka ST ir bijušas līdzīgas lietas vai ST spriedumos tie vai citi principi ir definēti un tie jāņem vērā, vai konkrētā likumdošanas iniciatīva atbilst Satversmē noteiktajiem principiem. Tas liecina par ST spriedumu autoritāti un to, ka ST tiem tie ir juridiski saistoši visos līmeņos.

Bet tiesas autoritāte ir ļoti komplicēts koncepts. Uzskatāmākais praktiskais faktors, pēc kura secināt par jebkuras tiesas autoritāti, ir spriedumu motivācijas spēks, pārliecinoša argumentācija un tas, kā tos ievēro ne tikai saistībā ar konkrēto normu. ST ir tiesiskās domas nesēja. Varat iedomāties, ka ST Latvijā nebūtu? Tad būtu traģiski! ST spriedumos vienmēr var atrast atziņas, kurām ir plašāka piemērojamība, nozīmība.

- *Jums atsevišķos spriedumos ir bijušas «atsevišķās domas». Tas nozīmē, ka būtībā nepiekrītat pārējo tiesnešu spriedumam, kā arī to, ka likumu normas un Satversme ir pietiekami plaši interpretējamās?*

- Nē, manas atsevišķās domas, arī ECT, parasti bija un ir saistītas ar sprieduma metodoloģiju. Manuprāt, ir konkrēts metodoloģiskais rāmis, kas jāievēro, un, ja man neizdodas pārliecināt kolēģus, ka esam, manuprāt, izdarījuši nepareizu soli, tad uzrakstu savas atsevišķās domas. Metodoloģijas konsekventa ievērošana novērš to, lai neveidotos pilnīga neparedzamība no vienas lietas uz nākamo, kas savukārt saistīts ar autoritāti.

- *Kas, jūsaprāt, ir tas, kā vārdā visbiežāk tiek pārkāptas kādas konstitucionālās tiesības? Viens, ko redzam, ir budžets. Citkārt, iespējams, kādas politiskas intereses, kā, piemēram, lietā, ko skatīs ST par pedagogu lojalitātes prasībām.*

- Ja varam konstatēt pamattiesību ierobežojumu, piemēram, ka konkrētais pabalsts tik tiešām ir tiesība, likumdevējs to noteicis, bet vēlāk mēģina to samazināt vai atņemt, radīsies tiesības ierobežojums. Tad mēs vērtējam samērīgumu un to, vai sabiedrības ieguvums būs lielāks nekā cilvēku vai cilvēkam noteiktais ierobežojums, šo pabalstu samazinot vai atņemot. Demokrātiskā valstī vajadzētu būt tā, ka vienīgais, kā vārdā var tikt ierobežotas indivīda pamattiesības, ir sabiedrības ieguvums.

Varu pilnībā piekrist tam, ka ST Gunāra Kūtra vadībā krīzes laikā izskatīja visas šīs pensiju un citas sociāli, emocionāli smagās lietas, izsverot ierobežojumu ietekmi uz sabiedrību ilgtermiņā. Cits stāsts ir, vai viss pēc krīzes ir sakārtots – tas ir plašāks jautājums, kas nav ST kompetencē.

Baiba Lulle